(–तिः) 1 N. of Brihaspati (in this sense वाचसांपतिः is also used). –2 the constellation Puṣya. –पथः (वाक्पथः) 1 a moment fit for speech. –2 the range of speech. –पाटवम् (वाक्पाटवम्) eloquence. –पारीणः (वाक्पारीणः) beyond the range of speech; वाक्पारीणरुचिः स चेन्मुखमयं पद्मः प्रिये तावकम् N. 22. 140. –पारुष्यम् (वाक्पारुष्यम्) 1 severity of language. –2 violence in words, abusive or scurrilous language, defamation; एवं दण्डविधिः प्रोक्तो वाक्पारुष्यस्य तत्त्वतः Ms. 8. 278. –प्रचोदनम् (वाक्प्रचोदनम्) an order expressed in words. –प्रतोदः (वाक्प्रतोदः) 'the goad of words', goading or taunting language. –प्रलापः (वाक्प्रलापः) eloquence. –बन्धनम् (वाग्बन्धनम्) stopping the speech, silencing; व्रीडार्तां प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम् Amaru. 16. –भट (वाग्भटः) N. of a writer on medicine. –मनस n. (the dual वाङ्मनसी in Vedic language) speech and mind; अथैनं तुष्टुवुः स्तुत्यमवाङ्मनसगोचरम् R. 10. 15; अतीतः पन्थानं तव च महिमा वाङ्मनसयोः Śiva-mahimna 2. –मात्रम् (वाङ्मात्रम्) mere words. –मुखम् (वाङ्मुखम्) the beginning or introduction of a speech, an exordium, a preface. –यत a. (वाग्यत) one who has controlled or curbed his speech, silent. –यमः (वाग्यमः) one who has controlled his speech, a sage. –यामः (वाग्यामः) a dumb man. –युद्धम् (वाग्युद्धम्) a war of words, (hot) debate or discussion, controversy. –रोधः (वाग्रोधः) stopping the speech, silencing. –वज्रः (वाग्वज्रः) 1 adamantine words; अहह दारुणो वाग्वज्रः U. 1. –2 harsh or severe language. –विद् a. (वाग्विद्) eloquent. –विदग्ध a. (वाग्विदग्ध) skilled in speech. (–ग्धा) a sweet-speaking or fascinating woman. –विनिःसृत a. (वाग्विनिःसृत) put forth by speech; वाच्यर्था नियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः। तां तु यः स्तेनयेद्वाचं स सर्वस्तेयकृन्नरः॥ Ms. 4. 256. –विभवः (वाग्विभवः) stock or provision of words, power of description, command of language; नास्ति मे वाग्विभवः प्रशंसितुम् V. 3; रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्विभवोऽपि सन् R. 1. 9; Mal. 1. 26. –विलासः (वाग्विलासः) graceful or elegant speech. –विलासिन् m. (वाग्विलासिन्) pigeon, dove. –विस्तरः (वाग्विस्तरः) prolixity. –वीरः (वाग्वीरः) master of speech. –व्ययः (वाग्व्ययः) waste of breath. –व्यवहारः (वाग्व्यवहारः) verbal or oral discussion; प्रयोगप्रधानं हि नाट्यशास्त्रं किमत्र वाग्व्यवहारेण M. 1. –व्यापारः (वाग्व्यापारः) 1 the manner of speaking. –2 the style or habit of speaking. –3 customary phraseology or mode of talking. –शलाका (वाक्शलाका) injurious speech. –शल्यम् (वाक्शल्यम्) = वाक्शलाका. –शस्त्रम् (वाक्शस्त्रम्) a curse; वाक्शस्त्रं वै ब्राह्मणस्य तेन हन्यादरीन् द्विजः Ms. 11. 33. –संतक्षणम् sarcastic remarks; असारस्य वाक्संतक्षणैः ... अपवाहनम् Dk. 2. 2. –संयमः (वाक्संयमः), –संवरः (वाक्संवरः) restraint or control of speech. –संगः (वाक्संगः) 1 impeded or slow speech. –2 paralysis of speech. –सारः (वाक्सारः) eloquence. –सिद्धम् (वाक्सिद्धम्) supernatural perfection of speech. –स्तम्भः (वाक्स्तम्भः) paralysis of speech.

वाङ्मय a. (–यी f.) 1 Consisting of words; लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत् R. 3. 28; इत्येषा वाङ्मयी पूजा श्रीमच्छंकरपादयोः Śiva-mahimna 40. –2 Relating to speech or words; Ms. 12. 6; स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते Bg. 17. 15. –3 Endowed with speech; अयमात्मा वाङ्मयो मनोमयः प्राणमयः Bri. Up. 1. 5. 3. –4 Eloquent, rhetorical, oratorical. –यम् 1 Speech, language; म्यरस्तजभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः। समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना Chand. M. 1. 7; द्विधाप्रयुक्तेन च वाङ्मयेन सरस्वती तन्मिथुनं नुनाव Ku. 7. 90; Śi. 2. 72. –2 Eloquence. –3 Rhetoric. –यी The goddess Sarasvatī.

वाचः 1 A kind of fish. –2 The plant मदन.

वाचंयम a. Holding the tongue, maintaining perfect silence, silent, taciturn; उपस्थिता देवी तद्वाचंयमो भव V. 3; विद्वांसो वसुधातले परवचःश्लाघासु वाचंयमाः Bv. 4. 42; वाचंयमत्वात् R. 13. 44. –मः A sage who maintains rigid silence.

वाचक a. [वच्-ण्वुल्] 1 Speaking, declaring, explanatory; उन्नीय मे दर्शय वल्गुवाचकं यद्व्रीडया नाभिमुखं शुचिस्मिते Bhāg. 4. 25. 31. –2 Expressing, signifying, denoting directly (as a word, distinguished from लाक्षणिक and व्यञ्जक); साक्षात् संकेतितं योऽर्थमभिधत्ते स वाचकः K. P. 2. –3 Verbal. –कः 1 A speaker. –2 A reader. –3 A significant word. –4 A messenger. –Comp. –पदम् a significant word.

वाचक्नवी N. of a preceptress (गार्गी).

वाचनम् [वच्-णिच् स्वार्थे वा णिच् ल्युट्] 1 Reading, reciting. –2 Declaration, proclamation, utterance; as in स्वस्तिवाचनम्, पुण्याहवाचनम् q. q. v. v. –ना 1 A lesson. –2 A chapter.

वाचनकम् 1 A riddle. –2 A kind of sweetmeat.

वाचनिक a. (–की f.) [वचनेन निर्वृत्तं ठक्] 1 Verbal, expressed by words. –2 As expressed by the text (वचन); तस्माद् वाचनिक एषां क्रमः ŚB. on MS. 5. 1. 4.

वाचयितृ a. The director of a recitation.

वाचस्पतिः [वाचः पतिः षष्ठ्यलुक्] 1 'The lord of speech', an epithet of Brihaspati, preceptor of the gods; अविज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्पतेरपि। व्रजत्यफलताम् Ki. 11. 43; also वाचसांपतिः. –2 The constellation Puṣya. –3 An orator. –4 The Veda; ततो वाचस्पतिर्जज्ञे तं मनः पर्यवेक्षते Mb. 14. 21. 9. –5 N. of a lexicographer.

वाचस्पत्यम् An eloquent speech, oration, a harangue; तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतायते H. 3. 89 (= Śi. 2. 30).

वाचा 1 Speech. –2 A sacred text, a text or aphorism. –3 An oath. –Comp. –विरुद्ध a. not describable with words. –सहायः a sociable companion.

वाचाट a. [वाच्-आटच् चस्य न कः] 1 Talkative, garrulous; talking much or idly; अरेरे वाचाट Ve. 3; Mv. 6; Bk. 5. 23. –2 Boastful.